

государственном уровне. Ведь для творческой личности взаимодействие с обществом строится в первую очередь с акцентом не на материальное удовлетворение либо получение удовольствия, а на достижение общественного признания.

Литература

1. Кримець Л. В. Філософія влади та управління науково-освітнім простором [Текст]: монографія / Л. В. Кримець. – К.: Золоті ворота, 2016. – 410 с.
2. Крымец, Л. В. Микрософия. Зарождение нового направления [Текст] / Л. В. Крымец // ScienceRise. – 2015. – Т. 11, № 1 (16). – С. 101–104. doi: 10.15587/2313-8416.2015.53808
3. Krymets, L. V. Formation of modern national scientific and educational space: integrative dimension [Text] / L. V. Krymets // Перспективи. – 2015. – № 2 (64). – С. 81–87.
4. Bobbio, N. Democrazia e dittatura [Text] / N. Bobbio // Politica e cultura. – Einaudi. Torino, 1955. – P. 17.
5. Eliot, J. Overschievement – the new model of exceptional performance [Text] / J. Eliot. – New York: Penguin Group, 2004. – 288 p.
6. Макиавелли, Н. Государь [Текст] / Н. Макиавелли. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2011. – 272 с.
7. Ницше, Ф. Так говорил Заратустра: Книга для всех и ни для кого [Текст] / Ф. Ницше. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2015. – 352 с.
8. Пролеев, С. В. Метафізика влади [Текст]: монографія / С. В. Пролеев – К.: Наук. Думка, 2005. – 324 с.

9. Globalistics and globalization studies [Text] / L. Grinin (Ed.). – LMSU: Publishing house, 2012. – 400 p.
10. The philosophy of communication [Text]. – International center for Greek philosophy and culture: studies in Greek philosophy series, 2012. – 216 p.

References

1. Krymets, L. (2016). Philosophy of power and scientific and educational space management. Kyiv: Zoloty vorota, 410.
2. Krymets, L. V. (2015). Microsophy. Rise of new way. ScienceRise, 11/1 (16), 101–104. doi:10.15587/2313-8416.2015.53808
3. Krymets, L. V. (2015). Formation of modern national scientific and educational space: integrative dimension. Perspective, 2 (64), 81–87.
4. Bobbio, N. (1955). Democrazia e dittatura. Politica e cultura. Torino: Einaudi, 17.
5. Eliot, J. (2004). Overschievement – the new model of exceptional performance. New York: Penguin Group, 288.
6. Makiavelly, N. (2011). Gosudar. Sankt-Peterburg: Azbuka-attikus, 272.
7. Nietzsche, F. (2015). Tak govoril Zaratustra: kniga dlia vseh i ni dlia kogo. Sankt-Peterburg: Azbuka-attikus, 352.
8. Proleev, S. (2005). Metaphysic of power. Kyiv: Naukova dumka, 324.
9. Grinin, L. (Ed.) (2012). Globalistics and globalization studies. LMSU: Publishing house, 400.
10. The philosophy of communication (2012). International center for Greek philosophy and culture: studies in Greek philosophy series, 216.

*Рекомендовано до публікації д-р філос. наук, професор Самчук З. Ф.
Дата надходження рукопису 10.08.2016.*

Людмила Владимировна Крымец, кандидат философских наук, старший научный сотрудник, кафедра общественных наук, Национального университета обороны Украины им. И. Черняховского, пр. Воздухофлотский, 28, г. Киев, Украина, 03049
E-mail: karnall@mail.ru

УДК 140.8:351

DOI: 10.15587/2313-8416.2016.78197

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ЯК ЧИННИК ТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

© Н. В. Шакун

Досліджено роль української філософії в системі національного культуротворення. Розкрито специфіку української філософії крізь призму її основних ментальних принципів: екзистенційності, національно-культурної ідентичності, антропоцентризму, етноцентризму, автохтонності. Визначено методологію вивчення української філософії як форми теоретичного світогляду і складової культури. Проаналізовано роль принципів української філософії в адаптації національної культури до глобального культурного простору

Ключові слова: українська філософія, національна культура, менталітет, світогляд, мудрість, методологія, кордоцентризм, етноцентризм

The role of Ukrainian philosophy in the system of national culture creation has been investigated. The specificity of Ukrainian philosophy has been discovered through its main mental principles such as: existentiality, national and cultural identity, anthropocentrism, ethnocentrism, autochthonous. There has been defined the methodology of studying of Ukrainian philosophy as the form of theoretical outlook and the component of national culture. The role of principles of Ukrainian philosophy in adaptation of national culture to global cultural space has been analyzed

Keywords: Ukrainian philosophy, national culture, mentality, outlook, wisdom, methodology, cordocentrism, ethnocentrism

1. Вступ

Новою якістю сучасного світу, яка зумовлює потребу переосмислення стратегій поступу людства, є глобалізація. Вона вимагає від України пошуку культурних, соціальних, економічних, політичних, науково-методологічних стратегій виживання та ефективного державо- і націєтворення. У зв'язку з цим, дослідження світоглядних засад української культури викликане необхідністю, з одного боку, турботи про збереження своєї Батьківщини й оборони її буття, а з іншого – діалогу з різноманітними культурами народів світу.

Українська філософія є суттєвою складовою національного культуротворчого процесу, пов'язаного з культурою народів світу, а відтак, її вивчення розкриває витоки фундаментальних проблем національного буття: відношення людини до природи, суспільства, зміст національного поступу та державотворення. Філософія, як відомо, є любов'ю до мудрості, а мудрість «інтегровано представляє спосіб життя спільноти й особи у спільноті, узгоджує самотуття окремої особи із її участю в спільному бутті інших осіб, а окремої спільноти – серед людства. Мудрість забезпечує як нормальну життєдіяльність громади, так і індивідуальний життєвий успіх. Вона згуртовує спільноту навколо центру власної Батьківщини» [1]. В зв'язку з цим перед українською філософією постають нові завдання в справі пізнавально-методологічного забезпечення адекватної орієнтації українського суспільства в контексті викликів сучасності, адаптації національного культуротворчого процесу до глобального культурного простору.

2. Аналіз літературних даних та постановка проблеми

Проблема осягнення світоглядних засад національної культури нині перебуває у центрі уваги вітчизняних науковців. Духовні джерела, процес формування та утвердження, інституційні прояви національної культури в мудрості дослідили та сучасні українські вчені [1–3]. Водночас, варто зауважити, що дослідження української філософії набули систематичного характеру лише два десятиліття тому, в тому числі, й завдяки науковому доробку вищезгаданих науковців. Однак, на сьогоднішній день говорити про ґрунтовне вивчення української філософії в навчальних закладах України та її належне функціонування в системі української культури ще не доводиться.

Питання ментальності, пов'язані з усвідомленням національної специфіки, у світовій філософській думці актуалізувались в середині XIX ст. Зокрема, поняття «ментальність», до якого вперше вдався американський філософ Р. Емерсон, надаючи йому містичного змісту, спочатку широкої популярності серед філософів не набуло. Однак, вже з другої половини XIX ст. в Європі відбувається справжній сплеск досліджень національного характеру як феномену культури. Свідченням цього стала поява «психології народів» (В. Вундт), вчення про архетипи (К. Юнг), феноменології (Е. Гуссерль), культурологічних теорій (М. Вебер, Е. Трільч та ін.),

спеціальних досліджень феномену ментальності (Л. Февр, М. Блок) тощо. В радянські часи здійснювались дослідження ментальності (наприклад, [4]), однак вони відбувались в контексті марксистсько-ленінської філософії, яка вимагала виховувати трудящих у дусі радянського патріотизму та інтернаціоналізму, виявляти особливу обережність у всьому, що стосується національних відносин.

Щодо становища української філософії, то до 90-х років XX ст. в Україні переважала думка про існування «філософії на Україні» або «філософії в Україні», а термін «українська філософія» взагалі не вживався. Тим більше, не ставились питання про ментальний вимір тієї філософії. Ситуація змінилася зі здобуттям Україною незалежності, коли світ побачили ґрунтовні дослідження ментальності та етноментальності [4], «національного характеру» [5], «духу народу» [6] та ін. Разом з тим, світоглядно-методологічний потенціал української філософії в культуротворенні розкритий недостатньо, що й обумовило постановку мети нашого дослідження.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – проаналізувати світоглядно-теоретичні підвалини, сформовані протягом століть у межах вітчизняної філософської традиції та з'ясувати їх роль в культуротворчому процесі українського народу.

Для досягнення поставленої мети були вирішені наступні задачі:

– охарактеризувати специфіку національної ментальності українців та розкрити її взаємозв'язок із вітчизняною філософією;

– визначити потенціал української філософії як складової національного культуротворчого процесу.

4. Аналіз специфіки національної ментальності та її взаємозв'язку з філософією

Національна культура кожного народу концентрує провідні світоглядні орієнтації й смисли, які вирізняють його з-поміж інших народів світу. Філософія, як різновид особливої суспільної діяльності, здавна і в наш час переслідує дві взаємопов'язані між собою мети. По-перше, метою філософії є вирішення проблем мудрості, які включають питання світобудівництва, світовідношення і світогляду, що виникають в процесі життєдіяльності людини. По-друге, функціонування філософії у суспільстві забезпечує збереження і відтворення мудрості з покоління в покоління, адже філософія «появляється у кожного народу як певний підсумок і новий рубіж поступу його культури» [1].

Твердження про те, що освоєння філософії має методологічно узгоджуватись з розумінням національної культури, в якій концентровано містяться світоглядні орієнтації та виробляється тлумачення їх смислів, належить Дмитру Чижевському. Вдаючись до глибинного аналізу змісту традиції, ментальності та природи національного характеру, філософ зазначає: «Кожна конкретна «філософія», себто певна окрема філософська система, є певне усвідомлення абсолютно цінних, неминучих елементів певної на-

ціональної культури, наукового світогляду, мистецького стилю, певної позитивної релігійності тощо, є піднесенням цих коректних форм культури у сферу абсолютної правди» [7].

Українська філософія – це вчення про засади мудрого способу спільного життя українців у власній державі серед народів та держав світу. Як переконливо доводять вітчизняні дослідники [1, 8], вона має давню традицію, закладену ще до нової ери Анахарсієм Скіфським, Біоном Борисфенітом, Сфером та іншими мислителями. Загалом, слід зауважити, що питання початків філософської думки в Україні, нині перебуває в стадії дискусії. Сучасні науковці визнають, що становлення філософської рефлексії на території України починається із V ст. до н. е., а пряме зародження української філософії у більш вузкому і наближеному до сучасності розумінні припадає на XI ст. [2, 9] Принагідно зауважимо, що процес становлення української філософії був надзвичайно складним, оскільки «протягом сторіч українська духовна культура та її здобутки привласнювалися іншими народами, особливо тоді, коли історія їхня виявлялася значно коротшою» [10].

Українська філософська думка формується внаслідок переплетення вітчизняної міфології («язичництва») і привнесеної з Візантії християнської філософії, котра включила в себе багато запозичень від давньогрецьких філософів. Причому українські вчені (М. Грушевський, В. Колодний, М. Попович та ін.) показали, що процес християнізації давньоукраїнського (руського) світу був складним і неоднозначним за своїми наслідками.

В методологічному плані складно вирізнити чітку межу між усною міфологічною («язичницькою») інтерпретацією ідей любові до мудрості та зародками філософської рефлексії щодо неї. Однак якраз дослідження перших, тобто міфопоетичних вітчизняних спроб осмислення підстав співіснування людей у світі, дозволяє виділити ряд особливостей тлумачення питань світоустрою та світовідношення у світоглядно-філософській думці України наступних століть.

Перші спроби знайти відповіді на важливі найзагальніші питання про усі сторони людського життя відносяться до давньоязичницьких часів. Джерелом глибинного світоглядно-філософського потенціалу, властивого українському народові є казки і міфи, які відображають світоглядно-пізнавальну тенденцію та ментальні архетипи, керуючись якими давні люди осягали світ і себе в ньому. Внаслідок складного процесу культуротворення в Україні, казково-міфологічна традиція українського народу є поліфонічною, адже характерна переплетенням різних тенденцій (в ній поєдналися елементи світогляду племен трипільської культури, скіфів, готів та ін.). Напластування та переплетення різних тенденцій світорозуміння робить відкритість характерною прикметою українського світогляду.

Світоглядно-теоретичні аспекти української філософії як особливої форми духовно-практичного освоєння людиною світу тісно взаємопов'язані з вітчизняною свідомістю. Зумовлено це тим, що філосо-

фія розгортається не лише в загальнолюдському контексті, але і в їх ментально-специфічному, національно-особливому плані. Тому філософські стратегії орієнтовані як на загальнолюдські цінності, так і на національно-особливі, оскільки, як підкреслюють сучасні фахівці в царині філософії, «загальнолюдське формується, користуючись надбаннями різних національних культур і створюючи на їх ґрунті своє власне, специфічно-неповторне» [11].

Осягнення національної специфіки світогляду українців та засад їх національно-культурної ідентичності, передбачає аналіз питань ментальності, які у світовій філософській думці актуалізувались ще в середині XIX ст. Поняття «ментальність», вперше вжите і витлумачене американським філософом Р. Емерсоном у містичному плані, спочатку широкої популярності серед філософів не набуло. Однак, вже з другої половини XIX ст. в Європі відбувається справжній сплеск досліджень національного характеру як феномену культури, що спричинило появу «психології народів» (В. Вундт), вчення про архетипи (К. Юнг), феноменології (Е. Гуссерль), культурологічних концепцій (М. Вебер, Е. Трьольч та ін.), спеціальних досліджень феномену ментальності (Л. Февр, М. Блок).

В українській філософській традиції середини XIX ст. також з'явилися спроби усвідомлення унікальності й самобутності кожного народу, намітились теоретико-методологічні підходи до аналізу феномену ментальності. Це супроводжувалось активними пошуками вітчизняних дослідників філософсько-методологічних стратегій, які б дозволили перейти на новий рівень пізнання тієї суспільно-політичної ситуації, яка склалася на початку XIX ст. Причому ці пошуки здійснювались як внаслідок урахування власної соціокультурної традиції, так і завдяки переосмисленню надбань західноєвропейської філософської думки.

Цілком в дусі загальноєвропейської соціокультурної ситуації XVIII – XIX ст., котра характеризувалася підвищенням інтересу до пізнання походження та специфіки становлення кожної нації, в Україні вже перша половина XIX ст. також позначилася злетом ідеї народності або, що те саме, національної ідеї. Зокрема, М. Максимович у вступі до своїх «Українських пісень», виданих у 1827 р., писав: «Настав, здається, той час, коли пізнають істинну цінну народности...» [12]. В цій же роботі вперше робиться спроба охарактеризувати «дух народу», представити його в розвитку на основі систематизації структури сюжетів українських пісень, козацьких дум, легенд.

З другої половини XIX ст. в Україні зростає інтерес до аналізу екзистенціальних проблем національно-культурного буття людини. Необхідність проникнення у відчуття та урахуванні тих соціокультурних і ментальних особливостей народу, котрі вирізняють його з-поміж інших народів світу починає усвідомлювати все ширше коло вітчизняних мислителів. Зокрема, П. Юркевич, зазначає, що всякій країні (народу) властивий національний, історичний та раціональний дух. Природний або фізичний темперамент людини, а відповідно до того – національний темперамент народу – залежить від природи людини, певних схильностей і переконань [13].

В радянські часи ментальність досліджували Ю. Афанасьєв, М. Бахтін, А. Гуревич, Ю. Лотман. Увага вітчизняних дослідників до феномену ментальності посилилась із здобуттям Україною незалежності. Світ побачили ґрунтовні дослідження ментальності та етноментальності, «національного характеру», «духу народу» В. Бебіка, А. Бичко, І. Бичка, П. Гнатенка, В. Горського, Р. Додонова, О. Донченка, І. Єршової-Бабенко, М. Поповича та ін.

В цілому сучасна гуманітарна думка представлена трьома основними підходами до розуміння ментальності. Перший, його умовно назвемо раціоналістичний, ґрунтується на тому, що термін «менталітет» слід сприймати буквально, тобто для позначення раціональності або способу мислення, властивого особі, групі, нації тощо. При цьому ментальність витлумачується як наявність у людей того або іншого суспільства, належного до однієї культури, визначеного спільного «розумового інструментарію», «психологічної оснастки», котра дає їм можливість по-своєму сприймати і усвідомлювати своє природне і соціальне оточення і самих себе.

В рамках другого підходу, соціально-психологічного, зміст ментальності розглядається у ширшому обсязі, ототожнюється із національним характером. В такому разі під ментальністю розуміється сукупність психологічних рис соціальної групи чи нації, «спільне психологічне оснащення» представників певної культури, що дає змогу хаотичний потік різноманітних вражень інтегрувати свідомістю у певне світобачення» [14].

Нарешті, третій підхід, філософський, визначає менталітет як властиву культурі кожного народу єдність переживань, почуттів, пізнавальних процесів, яка склалася на основі переважаючих у цій культурі традицій світовідношень або стиль світосприйняття. Розкриття культуротворчого потенціалу національної філософії, таким чином, передбачає врахування рис українського менталітету як такого «інтегрально-синкретичного формоутворення, в якому життєві сенси (цінності) становлять моделюючу домінуючу світовідчуття, світосприйняття та світорозуміння [4].

Погоджуючись з тим, що менталітет є інтегрально-синкретичним формоутворенням, у якому життєві сенси (цінності) становлять моделюючу домінуючу світовідчуття, світосприйняття та світорозуміння, зазначимо, що риси менталітету які характеризують наших співвітчизників у минулому та, значною мірою, й дотепер відображені ще в казково-легендарній традиції. До найважливіших з них належать: «дуже розвинене почуття особистості, яке протестує проти фаталізму; прагнення до громадської справедливості, яке спричиняється до ненастанних пошуків правди на землі; особиста ініціатива у порушенні й розв'язанні питань як моральних, так і громадських; братерська любов до людей» [15].

Український етнограф Михайло Максимович на основі систематизації структури сюжетів українських пісень, дум та легенд, специфічно засадничі риси «українського духу» пов'язує із поєднанням трьох первісних, тобто основних, способів життя, що одночасно, але на перших порах дещо розрізнено, іс-

нували на території Малоросії в давні часи, – вершицького, пастушого і землеробського [12]. Це й зумовило соціокультурну специфіку народного духу українців, яка найповніше на думку вченого, виявилася в особливостях українських пісень: вони постають «виразом боротьби духу з судьбою» [12].

Серед найсуттєвіших рис українського народу варто також виділити індивідуалізм, який, на думку дослідників української етноментальності, є «суттєвим фактором самовиявлення українця» [6]. Традиційний спосіб існування української людини, індивідуальний характер її хліборобської праці виявляється в таких рисах вдачі українця, як самостійність, ініціативність, наполегливість, незалежність у судженнях і прийнятті рішення, відповідальність за свої дії. Це індивідуалізм, за якого цінність індивіда не нівелює важливості суспільного життя, проте й повністю виключає підпорядкування індивіда загалу. Персоналістичні тенденції властиві українській філософії, починаючи від Володимира Мономаха, філософії Григорія Сковороди, далі до Миколи Гоголя та філософських ідей мислителів київської академічної школи.

Духовному світу українського народу властиві емоційно-почуттєвий характер, гармонійне поєднання ірраціонального та раціонального, почуттів і волі. Істотною рисою світогляду та архетипом української культури є кордоцентризм, який пов'язує ідеї людинолюбства, доброчинності з «серцем», чуттєвістю, сентиментальністю, милосердям. Це означає, що в існуванні українця на перший план виходить чуттєве, екзистенціальне, а не раціональне і логічне. Якщо розум уособлює необхідність, то серце є втіленням принципу свободи. Кордоцентризм найбільш яскраво виражає світоглядну настанову української нації, оскільки відображає волелюбність українського народу, його прагнення до справедливості, правди, патріотизму.

5. Результати дослідження

Таким чином, українська філософія є формою теоретичного світогляду і складовою української культури, переживань і осмислення світу та себе у світі, що і утворює його ментальність.

Специфіка української філософії розкривається крізь призму основних ментальних принципів, які складають її культурно-національну основу. До засадничих принципів відносимо екзистенційність, антропоцентризм, етноцентризм, кордоцентризм.

Усвідомлення цінних, неминуючих елементів певної національної культури якраз і забезпечує вивчення національної філософії, яка спирається на притаманну народові єдність світовідношень.

6. Висновки

Урахування фундаментальних принципів української філософської традиції дозволить ґрунтовніше осмислити українське буття, досягнути досвід культури та історії України, зрозуміти умонастрої українського суспільства та визначити ефективні стратегії його подальшого поступу.

Подальше дослідження національного культурного контексту дозволить автентично сприймати укра-

їнську філософію, зумовлює вибір проблематики, способи вирішення світоглядних проблем тощо. Це надасть філософії екзистенційного, буттєво орієнтованого характеру і сприятиме поступу української культури.

Література

1. Шевченко, В. Дружба з мудрістю або ключові проблеми української філософії (Теоретико-методологічний коментар до курсу філософії у ВНЗ) [Текст] / В. Шевченко. – К.: Фоліант, 2007. – 244 с.
2. Горський, В. С. Історія української філософії [Текст]: підруч. / В. С. Горський, К. В. Кислюк. – К.: Либідь, 2004. – 488 с.
3. Попович, М. В. Нарис історії культури України [Текст] / М. В. Попович. – К.: «АртЕк», 1998. – 728 с.
4. Донченко, О. А. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) [Текст]: монографія / О. А. Донченко, Ю. В. Романенко. – К.: Либідь, 2001. – 336 с.
5. Липа, Ю. Призначення України [Текст] / Ю. Липа. – Львів, 1992. – 270 с.
6. Янів, В. Донцов Дмитро / Енциклопедія українознавства. Т. 2 [Текст] / В. Янів. – К., 1994. – С. 575–576.
7. Чижевський, Д. Філософія і національність [Текст] / Д. Чижевський // Хроніка–2000. – 2000. – Вип. 37–38. – С. 606–616.
8. Черній, А. Філософські начала праукраїнської доби [Текст] / А. Черній // Сіверянський літопис. – 1999. – № 2. – С. 137–141.
9. Вандишев, В. М. Феномен української філософії: пошук ідей [Текст]: монографія / В. М. Вандишев. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – 144 с.
10. Ярошовець, В. І. Історія філософії [Текст]: підручник / В. І. Ярошовець, І. В. Бичко, В. А. Бугров та ін.; за ред. В. І. Ярошовця. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. – 774 с.
11. Бичко, А. К. Національні аспекти філософської освіти в Україні [Текст] / А. К. Бичко // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С. 210–228.
12. Максимович, М. О. Українські пісні [Текст] / М. О. Максимович // Підгот. Попов. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 344 с.

13. Юркевич, П. Д. З рукописної спадщини [Текст] / П. Д. Юркевич. – К.: КМ Academia; Пульсари, 1999. – 332 с.
14. Храмова, В. До проблеми української ментальності [Текст] / В. Храмова // Українська душа. – К.: МП «Фенікс», 1992. – С. 3–35.
15. Булашов, Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях [Текст] / Г. Булашов. – К.: Довіра, 1992. – 414 с.

References

1. Shevchenko, V. (2007). Druzhiba z mudristju abo ključovi problemy ukrai'ns'koi' filosofii' (Teoretyko-metodologichnyj komentar do kursu filosofii' u VNZ. Kyiv: Foliant, 244.
2. Gors'kyj, V. S., Kysljuk, K. V. (2004). Istorija ukrai'ns'koi' filosofii'. Kyiv: Lybid', 488.
3. Popovych, M. V. (1998). Narys istorii' kul'tury Ukrai'ny. Kyiv: «ArtEk», 728.
4. Donchenko, O. A., Romanenko, Ju. V. (2001). Arhetypy social'nogo zhyttja i polityka (Glybynni reguljatyvy psyhopolitychnogo povsjakdennja). Kyiv: Lybid', 336.
5. Lypa, Ju. (1992). Pryznachennja Ukrai'ny. Lviv, 270.
6. Janiv, V. (1994). Doncov Dmytro / Encyklopedija ukrai'noznavstva. Vol. 2. Kyiv, 575–576.
7. Chyzhevs'kyj, D. (2000). Filosofija i nacional'nist'. Hronika–2000. – 2000, 37–38, 606–616
8. Chernij, A. (1999). Filosofski nachala praukrai'ns'koi' doby. Siverjans'kyj litopys, 2, 137–141.
9. Vandyshev, V. M. (2009). Fenomen ukrai'ns'koi' filosofii': poshuk idej. Sumy: Vyd-vo SumDU, 144.
10. Jaroshovec', V. I., I. V. Bychko, V. A. Bugrov ta in.; za red. V. I. Jaroshovcja (2002). Istorija filosofii'. Kyiv: Vyd. PARAPAN, 774.
11. Bychko, A. K. (2005). Nacional'ni aspekty filosof-s'koi' osvity v Ukrai'ni. Filosofija osvity, 1, 210–228.
12. Maksymovych, M. O. (1962). Ukrai'ns'ki pisni. Pidgot. Popov. Kyiv: Vyd-vo AN URSR, 344.
13. Jurkevych, P. D. (1999). Z rukopysnoi' spadshhyny. Kyiv: KМ Academia; Pul'sary, 332.
14. Hramova, V. (1992). Do problemy ukrai'ns'koi' mental'nosti. Ukrai'ns'ka dusha. Kyiv: MP «Feniks», 3–35.
15. Bulashov, G. (1992). Ukrai'ns'kyj narod u svoi'h leg-endah, religijnyh pogljadah ta viruvannjah. Kyiv: Dovira, 414.

*Рекомендовано до публікації д-р філос. наук, професор Доній Н. Є.
Дата надходження рукопису 15.08.2016*

Шакун Наталія Валеріївна, кандидат філософських наук, доцент, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін, Чернігівський національний технологічний університет, вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, Україна, 14027

E-mail: shakunn@meta.ua